

Развіццё краязнаўчага руху ў 1865—1917 гг.

Археаграфічныя даследаванні і выданні здзяйснялі Віленская і Віцебская археаграфічныя камісіі. Гэтыя афіцыйныя навуковыя ўстановы былі створаныя з мэтай «абгрунтаваць адзін з кірункаў вялікадзяржаўнай палітыкі – русіфікацыі Беларусі і Літвы. Найважнейшым абавязкам камісіі з'яўлялася публікацыя дакументаў пра існаванне праваслаўных цэркваў і манастыроў для доказу, што ВКЛ «справедна руская земля». Паражэнне паўстання 1863–1864 гг. не зменшыла грамадскую важнасць пытання гістарычных шляхоў беларусаў. Афіцыйныя колы імкнуліся, як і на папярэднім этапе, прыцягнуць да абгрунтавання курса русіфікацыі гістарычныя крыніцы, прысвечаныя беларускім рэгіёнам. Найбуйнейшым выданнем Віленскай археаграфічнай камісіі былі «Акты Віленскай камісіі...» у 39-і тамах. У «Актах...» апублікаваныя матэрыялы судаў, магістратаў, інвентары старостваў і маёнткаў, матэрыялы па царкоўнай уніі і інш. Выданне, заснаванае на дакументах Цэнтральнага архіва старажытных актавых кніг у Вільні, ахоплівала матэрыялы, якія адносяцца да населеных пунктаў уключаных ў межы Мінскай, Гродзенскай, Віленскай і Ковенскай губерняў.

Перыядычны друк на працягу ўсяго перыяду быў важным камунікацыйным каналам краязнаўства. Нават у цяжкай 1860–1870-я гг. у газетах і часопісах публікаваліся артыкулы, прысвечаныя апісанню матэрыяльнай і духоўнай культуры насельніцтва беларускіх губерняў і па іншых тэмах. З найбольшай рэгулярнасцю яны з'яўляліся ў выданнях, якія рэдагаваліся краязнаўцамі. Так, А. Кіркор рэдагаваў «Віленскі вестник» і асобныя выпускі «Памятных книжек Виленской губернии», Р. Ігнацьеў – «Минские губернские ведомости», А. Семянтоўскі – «Памятные книжки Витебской губернии», Е. Раманаў – «Могилёвские губернские ведомости».

Губернскія ведамасці адлюстроўвалі штодзённыя рэгіянальныя падзеі, ствараючы сваеасаблівы летапіс мясцовага жыцця, а таксама змяшчалі спецыяльна падрыхтаваныя краязнаўчыя матэрыялы. Апошнія найбольш канцэнтраваліся ў неафіцыйных частках гэтых газет. Праз газеты мясцовыя краязнаўцы звярталіся да сучаснікаў з заклікамі да вывучэння роднага краю. Так, інспектар дырэкцыі народных вучылішчаў Г. Кульжынскі на старонках «Гродненских губернских ведомостей» (1867, № 22) тлумачыў важнасць вывучэння родных мясцінаў, мінулага і асабліва сённяшняга побыту насельніцтва.

У пачатку ХХ ст. у губернскіх ведамасцях неафіцыйныя аддзелы вылучыліся ў самастойныя органы друку, якія змяшчалі асабліва многа краязнаўчых матэрыялаў. Напрыклад, у «Витебских губернских ведомостях» з'явіліся артыкулы, прысвечаныя Віцебску, Полацку, Веліжу і іншым населеным пунктам. У газеце «Витебский вестник», якая пачала выдавацца замест прыпыненай неафіцыйнай часткі губернскіх ведамасцяў, публікаваліся даследаванні Е. Раманава, А. Сапунова (гісторыка-краязнаўчы нарыс «Французы ў Віцебску») і іншых краязнаўцаў.

Краязнаўчыя матэрыялы змяшчаліся ў «Минских Епархиальных ведомостях» і «Полоцких Епархиальных ведомостях», якія пачалі выдавацца ў гэты перыяд. У іх асвятляліся падзеі з гісторыі рэлігійнага жыцця ў розных мясцовасцях, а таксама і былі артыкулы этнаграфічнага характару.

Звесткі аб бягучых падзеях асвятляліся ў гарадскіх газетах, якія з'явіліся ў 1880-х гг. – пачатку ХХ ст. Гэта «Минский листок» (1886–1902), «Северо-Западный край» (1886–1905), «Северо-западная жизнь» (1911–1915) і інш. Каштоўныя публікацыі па этнаграфіі, гісторыі, археалогіі і іншых пытаннях былі надрукаваныя ў расійскіх часопісах «Этнографическое обозрение», «Вестник Юго-Западной и Западной России» (1862–1871).

Матэрыялы краязнаўчага характару публікаваліся ў выданнях грамадскіх арганізацый і ў прыватных часопісах на польскай мове (расійскіх і замежных): «Kwartalnik Litewski» «Kraj» (СПб), «Litwa i Ruś» (Вільня), «Kwartalnik Historyczny», «Lud» (Львоў, Аўстрыйская імперыя) і інш. Выходзілі яны не працягла, але змяшчалі цікавыя артыкулы і рэдкія фатаграфіі. Для беларускіх краязнаўцаў адным з галоўных перыядычных органаў стаў часопіс Польскага краязнаўчага таварыства «Зямля» («Ziemia»), які пачаў выходзіць у Варшаве з 1909 г. Тут друкаваліся такія найбуйнейшыя краязнаўцы, як В. Шукевіч, Я. Булгак і інш. Я. Булгак, «бацька краязнаўчай фатаграфіі», змясціў цікавыя артыкулы і выдатныя фотаздымкі беларускіх гарадоў і іншых мясцовасцяў. Краязнаўцы імкнуліся да выпуску рэгіянальных органаў, але ў складаных умовах пачатку ХХ ст. гэта было зрабіць складана. Так, у 1917 г. выходзілі «Нашы крэсы. Магілёўшчына» («Nasze kresy. Mohylowszczyzna»; Магілёў–Масква).

У публікацыях расійскіх і замежных перыядычных выданняў, прысвечаных рэгіёнам Беларусі, гэтыя землі разглядаліся ці як заходнія часткі Расіі,

ці як гістарычна польскія тэрыторыі. Вастрэня палітычнага, як называлі ў той час – «польскага» пытання, актыўная русіфікацыя, няспеласць нацыянальнай беларускай ідэі былі прычынамі такіх трактовак. Такім чынам, у краязнаўчых публікацыях, як у люстэрку, адбівалася ідэалагічная, светапоглядная пазіцыя іх аўтараў, складанасць працэсу згуртавання мясцовых інтэлектуальных элітаў вакол афіцыйных або апазіцыйных ідэйных плыняў. Напрыклад, русафільскі характар краязнаўчых публікацый у газеце «Витебский вестник» асабліва праяўлялася ў працах А. Пшчолкі.

На пачатку ХХ ст. значны ўплыў на разгортванне краязнаўчага руху аказала газета «Наша Ніва». У тым вялікім уплыве газеты на фармаванне нацыянальнага беларускага руху, на ход грамадскіх, літаратурных і культурных працэсаў у 1906–1915 гг. ёсць магутны ўнутраны рухавік – беларуская мова, прызнанне факта існавання самастойнага беларускага народа і шырокае, панарамнае адлюстраванне народнага жыцця. У інфармацыйных падборках «3 Літвы і Беларусі», «3 усіх старон», «Аб усём патроху» адлюстроўваліся бягучыя падзеі з розных мясцінаў, у т.л. з культурнага жыцця, уключаючы краязнаўчыя мерапрыемствы. Газета наладжвала цесныя сувязі з мясцовай інтэлігенцыяй, абуджала народныя таленты. Так, за першыя 3 гады выдання было надрукавана больш за 900 карэспандэнцый амаль з паўтысячы вёсак, мястэчак і гарадоў. З ліку яе аўтараў і супрацоўнікаў выйшлі такія выдатныя краязнаўцы, як браты І. і А. Луцкевічы, У. Галубок.

Улады з мэтай узмацнення культурнага ўплыву ў Паўночна-Заходнім краі адкрылі ў 1867 г. Віленскую публічную бібліятэку, у якую паступіла частка рукапісаў і кніг з канфіскаваных кляштарных і іншых бібліятэк, сярод іх былі важныя дакументы, прысвечаныя беларускім мясцінам. Пры бібліятэцы быў музей, створаны з экспанатаў Віленскага музея старажытнасцяў Тышкевічаў.

У асобных бібліятэках назапашваліся спецыялізаваныя зборы, якія мелі вялікую каштоўнасць для вывучэння беларускіх рэгіёнаў. Краязнаўчы характар мела бібліятэка Віцебскай вучонай архіўнай камісіі. Савет камісіі звярнуўся да мясцовай грамадскасці з заклікам перадаць у бібліятэку творы краязнаўчай літаратуры. Шматлікія арганізацыі – статыстычныя камітэты, архівы, музеі, універсітэты і інстытуты адгукнуліся на просьбу віцяблянаў. Свае кнігі перадалі краязнаўцы А. Сапуноў, В. Арсеньев, В. Стукаліч, В. Кадыграбаў, Н. Багародскі і іншыя, паступілі краязнаўчыя кніжныя зборы М. Нікіфароўскага і А. Семянтоўскага. У 1911 г. у бібліятэцы налічвалася 1 859 назваў выданняў у 3 726 экзэмплярах, з іх 600 кніг былі прысвечаныя Віцебшчыне. У іншых выданнях па гісторыі, генеалогіі, геральдыцы, зборніках гістарычных дакументаў таксама змяшчаліся матэрыялы пра Віцебскі край.

Валянціна САІТАВА